

УДК 378.7+374.7(4)

Бабушко Світлана Ростиславівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри туризму Національного університету фізичного виховання і спорту України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8348-5936>

e-mail: babushko64sr@gmail.com

ГЕНДЕРНІСТЬ У НЕФОРМАЛЬНІЙ/ІНФОРМАЛЬНІЙ ОСВІТІ ДОРΟΣЛИХ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИКИ

Анотація. Вирішення проблеми гендерної рівності має велике значення в освіті дорослих, у тому числі неформальній та інформальній освіті. ЄС підтримує й активно сприяє гендерній рівності у різних сферах життєдіяльності, зокрема через неформальні та інформальні освітні практики для дорослих, як націлені на розбудову гендерно чутливого суспільства.

Метою статті є аналіз найкращих європейських практик зі створення гендерної чутливості й усунення гендерної упередженості в неформальній та інформальній освіті дорослих.

Для реалізації поставленої мети використано комплекс взаємопов'язаних теоретичних методів дослідження. У статті уточнено сутність основних понять дослідження: «гендерна освіта», «гендерна просвіта» та визначено їх сутність в контексті неформальної/інформальної освіти дорослих. Основну увагу приділено висвітленню європейського досвіду формування гендерної чутливості через реалізацію освітніх ініціатив для чоловіків, на прикладі руху «Men's' Shed» (чоловічий сарай). Проаналізовано його сутність, етимологію; здійснено короткий ретроспективний екскурс у зародження та розвиток цього руху; визначено причини його популярності. Контент-аналіз веб-сайтів організацій цього руху дозволив визначити його основні сутнісні характеристики (некомерційність, освітня спрямованість, можливість навчатися самому і навчати інших, обмін досвідом і знаннями) та класифікувати за тематикою їхньої діяльності (робочі, клінічні, рекреаційні, комунальні, віртуальні). Визначено їхню інтегруючу якість як сприяння активному життю чоловіків, забезпечення їх соціалізації, допомога місцевій громаді. Узагальнюючи результати дослідження, було виокремлено типові риси чоловічих клубів як неформального освітнього простору: тематичну різносторонність, вікове різноманіття, відсутність навчання у традиційному його значенні, спільні практики, наставництво, суспільна і громадянська відповідальність та ін.

Ключові слова: гендерність; неформальна та інформальна освіта дорослих; європейські практики; освітні ініціативи; Men's' Shed; чоловічі клуби.

Svitlana Babushko – Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, Head of Tourism Department at National University of Ukraine on Physical Education and Sport

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8348-5936>

e-mail: babushko64sr@gmail.com

GENDERNESS IN NON-FORMAL / INFORMAL ADULT EDUCATION: EUROPEAN PRACTICES

Abstract. Gender equality is one of the leading issues in adult education, including non-formal and informal education. The EU supports and actively promotes gender equality in various spheres of life, in particular through non-formal and informal adult learning practices aimed at building a gender-sensitive society.

The aim of the article is to analyze the best European practices for creating gender sensitivity to eliminate gender bias in non-formal and informal adult education. A complex of interrelated theoretical scientific methods was used to achieve this goal.

The article clarifies the essence of the main concepts of the research and defines their essence in the context of non-formal / informal adult education. When it comes to gender equality / inequality in education, the focus is always put on educational opportunities for women. The question of educational opportunities for the stronger sex is put aside to some extent. Therefore, the article focuses on the European experience in forming gender sensitivity through the implementation of educational initiatives for men on the example of “Men’s Shed” movement. Its essence and etymology were analyzed; a brief retrospective analysis of its origin and development was made; the reasons for its popularity were identified. Thanks to the content analysis of the websites of this movement organizations, its main essential characteristics were determined (non-profitability, educational orientation, ability to learn and teach others, exchange of experience and knowledge) and their classification was made according to their performed activities (workshop, clinical, recreational, communal, virtual). Their integrative quality was defined as promoting the active life of men, ensuring their socialization, helping the local community. Summarizing the results of the study, the typical features of such men’s clubs as informal educational space were singled out: thematic diversity, age, lack of training in its traditional meaning, common practices, mentoring, social and civic responsibility, etc.

Key words: *gender; non-formal and informal adult education; European practices; educational initiatives; Men’s Shed; men’s clubs.*

Постановка проблеми. Гендер – як соціальний атрибут – визначає, що очікується, дозволяється та цінується в жінках або чоловіках в певному контексті і в часовому вимірі. Це означає, що в різних країнах існують відмінності та нерівноправності між жінками та чоловіками у їхніх правах, розподілі та виконанні обов’язків, доступі до ресурсів, можливості прийняття рішень. Відтак, коли мова йде про гендерну рівноправність мається на увазі рівноправність і справедливість у розподілі благ та відповідальності між жінками і чоловіками, незалежність прав жінок і чоловіків, їх обов’язків, можливостей, шансів і результатів від їхньої статі (Марценюк, 2017).

Особливої значущості проблема гендерної рівності набуває в освіті. Застосування в освітньому процесі принципу гендерної збалансованості уможливорює побудову сучасного гендерного чутливого освітнього середовища, в якому усунено статеву ієрархію, коли одна стать є головною, а інша – підлеглою. Від такої ієрархії страждають обидві сторони. Одні не можуть повністю реалізувати свій потенціал, а інші – змушені все життя доводити свій статус.

Гендерна чутливість стає вагомим інструментом і в освіті дорослих. Причому гендерне питання в освіті дорослих – це більше, ніж спроба покращити цільові програми для чоловіків і жінок. Забезпечення рівних освітніх прав для чоловіків і жінок в освіті дорослих дає змогу отримати не лише більше можливостей взяти участь у цих програмах, але й більшу ймовірність отримати максимальну користь від свого досвіду. Більш того, гендер продовжує залишатися однією з базових категорій, що використовується людьми для розуміння і пояснення соціального світу, сприйняття та оцінювання себе з позицій своєї соціальної ролі: як учня, виконавця ролі матері чи батька, політичного лідера, громадянина, фахівця (Enderohls-Ulpe, 2012).

Рівність жінок і чоловіків – ключова цінність Євросоюзу, що відображена в численних європейських документах та угодах. Наприклад, у Стратегії Ради Європи з питань гендерної рівності на 2018–2023 рр. основну увагу зосереджено на шести стратегічних напрямках: 1) запобігання гендерним стереотипам та

сексизму й боротьба з такими явищами; 2) запобігання та боротьба з насильством щодо жінок і домашнім насильством; 3) забезпечення рівного доступу жінок до правосуддя; 4) досягнення збалансованої участі жінок і чоловіків у процесі прийняття політичних та суспільних рішень; 5) захист прав жінок-мігрантів, жінок-біженців та жінок-шукачів притулку; 6) реалізація стратегії досягнення гендерної рівності в усіх політиках та заходах (Стратегія, 2018).

ЄС активно сприяє гендерній рівності в таких сферах, як рівна оплата, баланс між роботою та особистим життям, здоров'я та безпека на роботі, соціальне забезпечення, доступ до товарів і послуг, а також захист від торгівлі людьми на гендерній основі. ЄС також підтримує політику гендерної рівності в наукових дослідженнях, освіті та інноваціях. Так, в Горизонті-2020 це питання було наскрізним і темою спеціальної робочої програми «Наука з суспільством і для суспільства», яка фінансувала конкретні ініціативи на підтримку стратегії ЄС щодо гендерної рівності.

В освітніх програмах для дорослих існує багато тем, які недоступні то для чоловіків, то для жінок, що може стати джерелом нерівності (Flinders, et al, 1986). Іншими словами, те, що не вивчається може бути важливим для дорослих, а те, що ефективно викладають, може не бути нейтральним для них. Жінки і чоловіки мають різні потреби та очікування від навчання, тому гендерний підхід до освіти дорослих набуває актуальності.

Не є секретом, що жінки беруть доволі активну участь у неформальній освіті у країнах Європи. За результатами досліджень, вони – активніші за чоловіків і частіше беруть участь в різноманітних освітніх програмах. Однак, попри їх активну участь у неформальній освіті, багатьом з них не вистачає фундаментальних знань чи практичного розуміння різних фінансових і політичних питань. І без забезпечення доступу жінок до цих сфер навчання, прогалини можуть так і залишитися незаповненими.

Щодо чоловіків, однією з причин їх неактивності у неформальній освіті дорослих є невелика кількість освітніх програм, які зацікавили б саме їх. Крім

того, чоловіки схильні вважати програми неформальної освіти розважальними, а відтак більш цікавими для жінок.

Зважаючи на викладене, **метою статті** є аналіз найкращих європейських практик зі створення гендерної чутливості й усунення гендерної упередженості в неформальній та інформальній освіті дорослих.

Для реалізації поставленої мети використано комплекс взаємопов'язаних методів, що доповнювали один одного у процесі здійснення дослідження. Оскільки стаття має оглядово-теоретичний характер, доміантними стали загальнонаукові теоретичні методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, узагальнення та систематизація, які використовувалися для опрацювання джерельної бази з проблеми гендерності в освіті дорослих, опису освітніх ініціатив у неформальній та інформальній освіті, класифікації видів чоловічих клубів за їх тематичною спрямованістю, формулювання висновків. Використання конкретно-наукових методів дало змогу з'ясувати стан дослідженості проблеми (пошуково-бібліографічний метод), уточнити сутність базових понять «гендерна освіта», «гендерна просвіта» та виокремити сутнісні ознаки гендерності в освіті дорослих (термінологічний метод); пошук, вивчення та аналіз веб-сайтів національних та загальноєвропейських організацій та асоціацій, які реалізують і популяризують освітню ініціативу «Mens' Shed» у неформальній та інформальній освіті дорослих в країнах Євросоюзу (контент-аналіз); виокремлення сутнісних ознак і типових рис зазначеної освітньої програми (системно-структурний метод).

Аналіз публікацій з досліджуваного питання. У вітчизняному науковому дискурсі відсутні публікації з питань гендерної освіти у неформальній та інформальній освіті дорослих. Чисельні наявні публікації (підручники, посібники, методичні рекомендації, монографії, статті) присвячено питанням теорії гендерної освіти (О. Петренко; Т. Дороніна; О. Луценко; О. Марущенко, В. Ковтун); вивченню зарубіжного досвіду (В. Кравець і С. Кравець, О. Слободянюк); гендерності на рівні дошкільної освіти (О. Кікінежді, Т. Говорун, О. Міщенко, Н. Будій), повної середньої (О. Марущенко, О. Плахотнік;

І. Бойко, Н. Деркач;) та вищої школи (Н. Світайло, Ю. Савельєва, О. Давліканова; І. Когут); наявності в освітньому середовищі гендерних проблем та способів їх подолання (Ю. Малала; І. Головашенко; О. Остапчук). Частково можна вважати, що розгляд гендерних питань в управлінні персоналом (Д. Сагіна; Т. Марценюк) має відношення до неформальної освіти дорослих. Проте ці питання переважно стосуються менеджменту, а не освіти.

Визначимо ступінь дослідженості проблеми гендерності в неформальній освіті дорослих в зарубіжному науковому просторі. Гендерні питання в освіті дорослих досліджувалися і досить різностороннє висвітлено у колективній монографії американських науковців «Гендерний вплив на освіту дорослих» (Gender impact, 2011). Зокрема з точки зору впливу гендерності на освіту дорослих в монографії розглядалися такі питання, як:

- роль інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні дорослих, у тому числі й дистанційному та аудиторному навчанні;
- традиційне навчання онлайн у порівнянні з андрагогічним підходом;
- роль учителя дорослих у формуванні освітньої траєкторії дорослого учня навчатися упродовж життя;
- теорії освіти дорослих та їх застосування в онлайн навчанні;
- кейси з розвитку цифрової та крос-культурної компетентностей дорослих.

У серії публікацій «She figures» (у перекладі з англ. – «вона фігурує») надається низка показників гендерної рівності в наукових дослідженнях та інноваціях на загальноєвропейському рівні. Мета цієї серії – дати огляд ситуації з гендерною рівністю в Європейських країнах, використовуючи широкий спектр показників для вивчення впливу та ефективності політики, що впроваджується в науці. Так, нині ЄС майже досягнув гендерного балансу серед здобувачів ступеня PhD. На загальноєвропейському рівні у 2016 р. здобувачів жіночої статі було 47,9%. Разом з тим, лише у 2/3 країн членів ЄС частка жінок варіюється між 45 % і 55 %. Отже, в решті країн спостерігається значний дисбаланс. Статистичні дані публікації свідчать, що частка жінок з науковим ступенем різниться і в

залежності від сфери діяльності. В освіті баланс зміщено в сторону жінок (68%), однак в інших галузях – ситуація протилежна. В інженерній справі, будівництві та виробництві частка жінок становить 29%, в інформаційно-комунікаційних технологіях всього –21% (She figures, 2019).

Звертає на себе увагу наукова праця польської та португальської дослідниць Дж. Остроух-Камінської (J. Ostrouch-Kamińska) та К. Вієйри (C. Vieira) «Гендерно чутлива освіта дорослих: критична перспектива»), в якій проаналізовано взаємозв'язок між гендером та освітою дорослих. Аналіз здійснено з позицій двох підходів: навчання дорослих в закладах освіти та в освіті упродовж життя, як перманентного процесу, що має місце і в освітніх закладах, і за їх межами. Другий підхід, дослідниці не називають неформальною освітою, лише акцентують увагу на тому, що він відбувається в усіх просторах і контекстах, де щоденний життєвий досвід цінується рівнозначно професійним знанням, а інколи навіть більше (Ostrouch-Kamińska, Vieira, 2016, с. 40).

Отже, питання гендерності в освіті дорослих є предметом дослідження у зарубіжному науковому дискурсі. Однак, дотримання рівних прав жінок і чоловіків саме у неформальній освіті дорослих, пошук та впровадження справедливих засобів навчання та викладання, які могли б розширити можливості дорослих жіночої та чоловічої статі поки що залишаються за межами наукових інтересів.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи освіту дорослих і питання гендерної рівності, варто, насамперед, розмежувати поняття «гендерної освіти» та «гендерної просвіти».

Під гендерною освітою розуміють освіту, яка сприяє формуванню гендерної рівності та подоланню негативних гендерних стереотипів (Желіба, 2019, с. 128). Вона не обов'язково виражається в окремих конкретних освітніх програмах, навчальних дисциплінах чи курсах, а є частиною ідеології освіти. Натомість, «гендерна просвіта» є ширшим поняттям за «гендерну освіту», оскільки включає в себе різноманітні навчально-виховні заходи у закладах формальної освіти та заходи, акції і програми в різних владних, професійних і

громадських середовищах. Її мета полягає у створенні належних умов для формування суспільної свідомості, вільної від гендерних упереджень і стереотипів, відповідальної за міжособистісні взаємини в соціумі. В контексті неформальної освіти дорослих, на наше переконання, мова має йти саме про «гендерну просвіту». Адаптуючи завдання гендерної просвіти, що були визначені О. Желібою (Желіба, 2019, с. 127-133), до контексту неформальної та інформальної освіти дорослих, визначимо їх сутність, як таку що полягає:

- у засвоєнні системи знань про стать і гендер, тобто набутті гендерної освіти;
- у набутті громадянами гендерних цінностей, як системи уявлень про рівність статей та важливості створення рівних умов для їхньої самореалізації;
- у розвитку гендерної чутливості та чуйності, як здатності особистості розуміти особливості гендерного виміру життя і діяльності суспільства;
- у розвитку навичок громадян сприяння і підтримки зі створення комфортного середовища для представників обох статей;
- у набутті гендерної грамотності, як оволодінні правилами ефективної взаємодії між представниками та представницями різних і тотожних гендерів у суспільстві;
- у розвитку гендерної компетентності як сукупності знань, умінь, навичок, цінностей і ставлень, що дають змогу людині ефективно впроваджувати принцип рівних можливостей обох статей в усі сфери життєдіяльності суспільства;
- у здатності помічати ситуації гендерної нерівності та протистояти сексистським, дискримінаційним діям і впливам; самим не створювати ситуації гендерної нерівності в міжособистісній взаємодії та життєдіяльності суспільства.

Освітні програми для дорослих, як і для молодших поколінь, не повинні фокусуватися на деяких специфічних питаннях у певних галузях знань, що більше стосуються чоловіків чи жінок, адже це завадить їм отримати рівні

можливості для кар'єрного зростання. Загалом, такий підхід можна вважати навіть безвідповідальним. Наприклад, за даними дослідження Європейської комісії, з 1000 випускників закладів вищої освіти інженерно-технічних спеціальностей лише 29 жінок. У кінцевому підсумку, лише четверо працюють за професіями, пов'язаними з інформаційно-комунікаційними технологіями (She figures, 2019). Ситуація в загальній зайнятості також не дуже втішна. Відсоток працюючих жінок значно нижчий за відсоток чоловіків. Аналогічна ситуація із жінками, які здобули вищу освіту. У 2017 р. у 28 країнах ЄС частка безробітних чоловіків з вищою освітою становила всього 2,9%, в той час, як для жінок – 3,9% (She figures, 2019).

Ефективним інструментом у досягненні гендерної рівності можуть стати можливості неформальної та інформальної освіти дорослих. Деякі практики є доволі успішними. Наведемо приклади таких європейських освітніх програм та ініціатив, спрямованих на створення гендерно чутливого середовища.

Прикметно, що, коли мова йде про гендерну рівність/нерівність в освіті, основна увага приділяється освітнім можливостям для жінок. Питання освітніх можливостей для сильної статі залишається до деякої міри осторонь. Тому у своєму дослідженні проаналізуємо освітні можливості європейської неформальної/інформальної освіти саме для чоловіків.

Навчання чоловіків за межами освітніх закладів є проблематичним, якщо цей процес називається навчанням. На думку науковців, якщо не використовувати термін «навчання», а трансформувати його у діяльність, притаманну чоловікам, у процесі якої чоловіки почуваються «як вдома», «ніби в себе в сараї, займаючись чисто чоловічою справою», то така неформальна/інформальна освіта дорослих чоловіків буде результативною (Golding, 2016, с. 173). І таку форму неформального/інформального навчання для чоловіків було знайдено. Її назвали рухом «Men's Shed» (у перекладі з англійської – чоловічий сарай).

Зауважимо, що цей рух походить з Австралії, де він зародився у 1993 р. зі створенням перших організацій для літніх чоловіків. Це був своєрідний

«чоловічий клуб» – простір, де чоловіки займалися ремонтом речей, даючи їм друге життя (наприклад, ремонт газонокосарки, перетяжка меблів тощо), обмінювалися власним досвідом, ставали наставниками для новачків і приносили користь місцевій громаді. Так, в Австралії у 2005 р. налічувалося біля 20 клубів для чоловіків. Однак завдяки надзвичайній популярності соціальних клубів, їх почали створювати в усьому світі. У 2015 р. їх кількість становила вже 1416 (Golding, 2016, с.174).

Причина їх популярності криється у психології людини. За твердженням психологів, для повноцінного відпочинку і відновлення нервової системи людині необхідно деякий час побути наодинці. Для жінок часто таке місце – кухня, де вона є господинею і вважає її своєю територією. Для чоловіків такою особистою територією, де він сам встановлює свої порядки і де він відчувається максимально комфортно, є сарай, майстерня, гараж.

Рух «Men's Shed» набув популярності і в Європі, де створено навіть національні асоціації – в Ірландії, Великій Британії, Голландії, Швеції, Фінляндії, Іспанії та інших країнах. Звичайно, рух змінився, розширив свої можливості і функції. Гаслом «чоловічих сараїв» став вислів «Пліч-о-пліч», скорочений варіант від «чоловіки не розмовляють віч-на-віч, а говорять пліч-о-пліч» (European Men's Shed, 2021).

Нині для потреб чоловіків-учасників створено загальноєвропейський сайт, куди можна вільно зайти й ознайомитися з місією, цілями, ресурсами цього руху. Крім того, кожна асоціація має власну веб-сторінку, де розміщує інформацію про різні заходи і можливості розвитку для чоловіків. У Великій Британії, наприклад, цей громадський рух навіть став освітнім проєктом національного рівня, в якому задіяні літні чоловіки.

Такі чоловічі клуби є некомерційними місцевими організаціями, які забезпечують можливість зайнятися ремеслом, а також соціально взаємодіяти. Цей освітній рух сприймається як дружнє та привітне місце зустрічей, де чоловіки збираються разом і проводять різноманітні взаємно узгоджені заходи. Men's Sheds відкриті для всіх чоловіків, незалежно від віку, походження чи

здібностей. Це місце, де чоловіки можуть поділитися своїми навичками та знаннями з іншими, навчитися новим навичкам або оновити свої старі навички. Серед цілей, що стоять перед Men's Sheds – зміцнення здоров'я та благополуччя чоловіків-учасників та внесок у їх місцеві спільноти. Їхній освітній потенціал – величезний. В науці навіть з'явився новий термін «шедагогіка» (від англійського – shed і pedagogy), введений Б. Голдінгом (B. Golding) для позначення нової моделі інформального навчання чоловіків, в рамках якого кожен учасник одночасно є і вчителем, і учнем.

Однак, такі клуби використовуються у місцевих громадах не лише для соціальної взаємодії, навчання через наставництво, а також для проведення досліджень з вивчення здоров'я та соціальних потреб чоловіків. За їх спрямованістю розрізняють такі типи «чоловічих сараїв»: робочі, клінічні, рекреаційні та комунальні. Кожен має свої відмітні риси. Так, призначення робочих сараїв – розвивати та удосконалювати навички фізичної і технічної праці чоловіків у сфері будівництва, ремонту, реставрації речей та інструментів. Мета клінічних і комунальних сараїв – надавати допомогу чоловічій спільноті у соціальній взаємодії, обговоренні питань здоров'я та добробуту. Рекреаційні сараї покликані забезпечувати можливості для рекреації чоловіків, проведення дозвілля у чоловічій компанії за грою в теніс, гольф, крикет та ін.

Усі види сараїв об'єднує загальна мета – сприяти активному життю чоловіків, забезпечувати їх соціалізацію, допомагати місцевій громаді. Завдяки стрімкому входженню цифрових технологій у всі сфери життя, чоловічі сараї також впроваджують їх у свою діяльність. Окрім створення сайтів і використання соціальних мереж для спілкування учасників, з'явилися в інтернет-просторі і «віртуальні чоловічі сараї». Їх завдання полягає у забезпеченні можливості роботи в інтернеті, спілкування, навчання, наставництва і наукових досліджень. Наприклад, успішно функціонує міжнародний віртуальний сарай для ветеранів. До його складу входять поліцейські, пожежники, фельдшери, рятувальники, військові, які постраждали чи втратили працездатність.

Аналіз діяльності чоловічих клубів на предмет їх освітнього потенціалу дозволив виокремити їх типові риси:

- тематичну різносторонність (тут заохочують до наставництва та обміну навичками з організації дозвілля, торгівлі, ремесла, охорони здоров'я та безпеки);

- вікове різноманіття (якщо спочатку чоловічі сараї створювалися для літніх чоловіків, то нині їх учасниками можуть бути молоді чоловіки та середнього віку);

- відсутність навчання у його традиційному значенні, вчителів та оцінювання набутих знань, умінь і навичок (що створює відчуття психологічного комфорту, перебування на своїй території, відповідає потребам чоловіків у неформальному та інформальному навчанні);

- набуття нових знань і вмінь через спільні практики як рівноправних учасників діяльності (чоловіки розробляють, створюють і діляться тим, що знають і вміють робити, не наголошуючи на тому, чого не можуть або не знають);

- підкреслення цінності кожного члена клубу, його знань, досвіду (тут кожен може бути не лише учнем, але й учителем, який володіє цінним багажем знань і вмінь);

- відсутність необхідності доводити свою успішність як громадянина, фахівця, чоловіка, батька, особистості (чоловіки соціально взаємодіють на рівних правах як партнери);

- суспільна і громадянська відповідальність (навчаючи і навчаючись через обмін набутим досвідом, чоловіки приносять матеріальну і нематеріальну користь своїй громаді, краю, країні);

- критично важлива роль наставництва (чоловічі сараї є позитивним прикладом наслідування для інших чоловіків, зокрема для молоді).

Висновки і перспективи. Таким чином, однією з кращих європейських практик зі створення гендерної чутливості й усунення гендерної упередженості в неформальній та інформальній освіті дорослих, зокрема для дорослих чоловіків усіх вікових категорій, є ініціатива Men's Shed, яка має великий освітній

потенціал та успішно втілюється в життя. Ініціатива потребує ретельного вивчення, аналізу, виокремлення основних характеристик, порівняння національних проєктів і визначення їх особливостей. Також перспективними можуть стати емпіричні дослідження ефективності використання цієї ініціативи в неформальній/інформальній освіті дорослих для чоловіків.

Крім того, перспективами подальших наукових розвідок може стати дослідження освітніх можливостей неформальної та інформальної освіти для дорослих жінок, аналіз кращих практик зарубіжного та вітчизняного досвіду з розбудови гендерно чутливого освітнього середовища.

Список використаних джерел

Желіба, О. В. (2019). *Освіта і гендер*: навч.-метод. посіб. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2019.

Марценюк, Т. (2017). *Гендер для всіх. Виклик стереотипам*. Київ: Основи, 2017.

Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки. 2018. 59 с. <https://cutt.ly/6fmlWrm>

Endepohls-Ulpe, M. (2012). Are males disadvantaged in the educational system? In search of the 'boy problem' in adult education. In J. Ostrouch-Kaminska, Ch. Fontanini, & Sh. Gaynard (Eds.). *Considering gender in adult learning and in academia: (In)visible act*. 53-64. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.

European Men's Shed: official site. 2021. <http://menssheds.eu/>

Flinders, D., Nodding, N., Thornton, S. (1986). The null curriculum: Its theoretical basis and practical implications. *Curriculum Inquiry*. 16(1), 33-42. DOI: 10.1080/03626784.1986.11075989

Gender impact on adult education. (2011). ed. by S. Wang. Long Beach, USA: California State University, 2011. 1150 p. DOI: 10.4018/978-1-61692-906-0.ch023

Golding, B. (2016). Critical reflections on the role of the Men's Shed movement in changing perceptions about learning by older men in community setting.

Contemporary Issues and Perspectives on Gender research in Adult Education. ed. by M. Maksimović, J. Ostrouch-Kamińska, K. Popović, A. Bulajić. Belgrade: ESREA, 173-187. <https://cutt.ly/DRLtJqM>

Ostrouch-Kamińska, J., Vieira, C. (2016). Gender sensitive adult education: critical perspective. *Revista Portuguesa de Pedagogia*. 50-1, 37-55. DOI: https://doi.org/10.14195/1647-8614_50-1_2

She figures 2018. (2019). *Directorate-General for Research and Innovation*. European Commission. 216 p. <https://cutt.ly/BRLylUy>

References

Zheliba, O. V. (2019). *Osvita i gender: navch.-metod. posib.* [Education and gender]. Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M.M., 2019.

Martseniuk, T. (2017). *Hender dlia vsikh. Vyklyk stereotypam.* [Gender for all. Challenge to stereotypes]. Kyiv: Osnovy, 2017.

Stratehiia gendernoi rivnosti Rady Yevropy na 2018–2023 roky. 2018. [Strategies of gender equality of European Council for 2018-2023]. 59 s. <https://cutt.ly/6fmlWrm>

Endepohls-Ulpe, M. (2012). Are males disadvantaged in the educational system? In search of the ‘boy problem’ in adult education. In J. Ostrouch-Kaminska, Ch. Fontanini, & Sh. Gaynard (Eds.). *Considering gender in adult learning and in academia: (In)visible act*. 53-64. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.

European Men’s Shed: official site. 2021. <http://menssheds.eu/>

Flinders, D., Nodding, N., Thornton, S. (1986). The null curriculum: Its theoretical basis and practical implications. *Curriculum Inquiry*. 16(1), 33-42. DOI: 10.1080/03626784.1986.11075989

Gender impact on adult education. (2011). ed. by S. Wang. Long Beach, USA: California State University, 2011. 1150 p. DOI: 10.4018/978-1-61692-906-0.ch023

Golding, B. (2016). Critical reflections on the role of the Men's Shed movement in changing perceptions about learning by older men in community setting. *Contemporary Issues and Perspectives on Gender research in Adult Education*. ed. by M. Maksimović, J. Ostroch-Kamińska, K. Popović, A. Bulajić. Belgrade: ESREA, 173-187. <https://cutt.ly/DRLtJqM>

Ostroch-Kamińska, J., Vieira, C. (2016). Gender sensitive adult education: critical perspective. *Revista Portuguesa de Pedagogia*. 50-1, 37-55. DOI: https://doi.org/10.14195/1647-8614_50-1_2

She figures 2018. (2019). *Directorate-General for Research and Innovation*. European Commission. 216 p. <https://cutt.ly/BRLylUy>